

עקב ב

„ושוחד לא תקח“⁶, „ולא תקח שוחד“⁷, וארז“ל⁸, „מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות“⁹, איך יתכן ש„ה' אלקים אמת“ יקח שוחד ח"ו להטות דין אמת?¹⁰

וביותר תמוה: מצינו שהקב"ה אכן לוקח שוחד – „ושוחד מחיק רשעים יקח“¹¹, ומבואר במדרש¹², „ומהו השוחד שהקב"ה נוטל מן הרשעים בעולם הזה תשובה ומעשים טובים, אמר הקב"ה לישראל בני עד ששערי תשובה פתוחים עשו תשובה שאני נוטל שוחד בעוה"ז? אבל משאני יושב בדין לעולם הבא? איני נוטל שוחד שנאמר¹³: לא ישא פני

א. „כי ה' אלקיכם הוא אלקי האלקים גוי אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד“¹⁴.

וצריך להבין:

ההפרש בין „ישא פנים“ ו„שוחד“ הוא, שנשיאת פנים פירושה (בנוגע לפועל) וויתור על העונש הבא ע"י מחילת החטא לאדם (ולא שינוי הפסק לומר על חטא שהוא מותר וכיו"ב), משא"כ פעולת ה„שוחד“ היא לעזור עיני חכמים, לפסוק היפך הדין.

וא"כ, הא ד„לא ישא פנים“ יש בו חידוש, כי כיון שבנ"י הם בנים למקום, יתכן שמצד רחמי הקב"ה (אבינו שב- שמים) על בניו ישא פנים אליהם, וכ- מפורש בברכת כהנים¹⁵, „ישא ה' פניו אליך“, שהקב"ה נושא פנים לישראל, שכובש כעסו ומוחל עוונותיהם [וכ- מבואר במפרשים¹⁶, שזהו טעמו של רש"י שפירש „לא ישא פנים – אם תפרקו עולו“, שרק כאשר בני"י (לא רק חוטאים סתם, אלא) פורקים עולו ח"ו, אזי אין הקב"ה נושא פנים לישראל]:

אבל בנוגע ל„לא יקח שוחד“ – תמוה – מהי הקס"ד שהקב"ה יקח שוחד ח"ו? (נוסף לזה שלקחת שוחד מפורש בתורה

(6) משפטים כג, ח.

(7) שופטים טז, יט.

(8) שמ"ר פ"ל, ט.

(9) ירמ"י, י.

(10) ולהעיר מזה"ב (רע"מ) ק"ז, ב: האי דיין צריך למהו כגונא... הוי' אחד דלא יקח שוחד. ע"ש.

(11) משלי יז, כג – וכפרש"י עה"פ (משא"כ

בת"י, רלב"ג מצודות ועוד שם).

(12) יל"ש תהלים מזמור יז (רמז עתר). וכן במדרש שוחר טוב (תהלים) שם (בשינוי לשון). וראה לקמן סעיף ח. וראה ספורנו פרשתנו כאן „זולתי בתשובה השלימה“. – וראה מדרש שוחר"ט מזמור מז (וביל"ש שם רמז תשנב).

(13) ולהעיר עד"ז מספרי נשא שם, בנוגע לסתירת הכתובים אם „ישא פנים“ או „לא ישא פנים“.

(14) משלי ו, לה (ושם) „כל כופר“, ומסיים „ולא יאבה כי תרבה שוחד“ – וכן הועתק במדרש שוחר"ט מזמור יז שם. – וצ"ע שלא הביא הכתוב דפרשתנו „אשר גוי ולא יקח שוחד“ (ובמובא בשוחר"ט מזמור מז הנ"ל).

(1) פרשתנו י, יז.

(2) נשא ו, כו.

(3) וראה ספרי נשא שם. ברכות כ, ב. ובכ"מ.

וראה לקו"ש חכ"ד ע' 73 הערה 4.

(4) רש"י (ועד"ז ספרי) נשא שם.

(5) דבק טוב, משכיל לדוד ועוד כאן (וראה

ספרי נשא שם). – וראה בארוכה לקו"ש שם ע' 74 ואילך.

ו"שוחד" דתומ"צ בכלל (שברמב"ם שם) — "ענין התשובה לחוד וענין שאר ה' מצות לחוד, כי ענין התשובה שמכפרת הטעם הוא כי בהיות האדם מתחרט מן העון . . . בזאת התשובה מכבס את נגע נתק העון אבל מי שיש לו אלף אלפי רבבות של מצות ומיעוט עונות . . . ולא התודה עליהם בודאי שאותם העבירות יעמדו במקומם ואיך יוסרו מבלתי מסיר".

אבל עפ"י אינו מובן לאידך גיסא — כיון שע"י התשובה נכבס ובטל העון, מדוע נקראת (כפרת עונות ע"י) התשובה בשם שוחד שמוכנו נתינת הנאה כדי להטות הדין — הרי אין כאן (עון — סיבת הדין)?

לכאורה יש לומר ע"פ מה שארז"ל¹⁸, שע"י תשובה מאהבה — "זדונות נעשות לו כזכויות", היינו שלא רק שתשובה מאהבה מבטלת העון לגמרי (עד ש, נעקר העון מתחלתו¹⁹), אלא שהופכת את העון לזכות²⁰ — ודבר זה (שהעון ייהפך לזכות) אין לו מקום ע"פ דין התורה²¹,

[וי"ל, שזהו אחד הביאורים במחז"ל²²

כופר" — והיינו, שענין התשובה הוא בגדר לקיחת "שוחד".

והנה ע"פ המדרש הנ"ל מובן החידוש בכתוב דידן ש, ה' אלקיכם . . . לא יקח שוחד" — דאע"פ שמצינו ענין של נטילת שוחד אצל הקב"ה, ה"ז אך ורק בענין התשובה, אבל אין הקב"ה מקבל שום ענין אחר — גם ענינים של תומ"צ — כ, שוחד", וכמ"ש הרמב"ם²³ (בפירוש המשנה²⁴, "שאין לפניו כו' ולא מקח שוחד") וז"ל: לא יקח שוחד הטובות כמו שיעשה אדם אלף טובות ורעה אחת שלא ימחול הש"י מעבירה ההיא לרוב טובותיו ויחסר לו מאלף טובותיו טובה אחת או יותר אבל יענש על זאת הרעה האחת ויגמלהו על הטובות ההם כולם.

כן צריך ביאור (נוסף על הנ"ל איך יתכן שה' אלקים אמת יקח שוחד) — כיון שלקיחת שוחד אסורה, מהו הענין המיוחד שבתשובה שנגללו "הותר" האיסור והקב"ה נוטל (שוחד) מן הרשעים ב"עוה"ז תשובה ומעשים טובים"?

ב. והנה במדרש שמואל²⁵ (במשנה הנ"ל) ביאר ההבדל בין "שוחד" לתשובה

(15) ראה גם רמב"ן וספורנו פרשתנו כאן. וראה ספרי ברכה לג, ו. מדרש תהלים רפ"א. ועוד.

(16) אבות ספ"ד. — ולהעיר מהשקו"ט במפרשי רש"י פרשתנו כאן בפ"י דברי רש"י, "לפייסו בממוך". וראה לקו"ש שם ע' 75 ואילך.

(17) נעתק ג"כ בצידה לדרך על פרש"י כאן. וראה גם דרך חיים (להמהר"ל) לאבות שם.

(*) ולהעיר, שבכמה שנים לומדים פרק זה [להמנהג — הובא בסדור אדה"ז, וכ"ה דעת הרמ"א או"ח טו"ס רצב. ועוד — לומר פרקי אבות. ככל שבתות הקיץ] בש"פ עקב. וכ"ה בשנה זו (דהדפסת השיחה — תשמ"ח), לפי פסק הרמ"א (או"ח שתקנ"ג) והמג"א (שם סק"ז) שאיך פרקי אבות בשבת שחל בו חשונה באב.

(18) יומא פו, ב.

(19) רש"י יומא שם, סע"א ד"ה כאן מאהבה.

(20) ובתנא פ"ז (יב, א) מוסיף אדה"ז "זכויות" ממש.

(21) בבדא"ג מהרש"א יומא שם (ד"ה נעשו לו) פירש ש, מוסיף במעשיו הטובים יתר מכדי הצורך . . . והרי אותן מעשים טובים שמוסיף הם נעשים לו זכויות. — אבל לכאורה אין זה פשוט ל' חז"ל כלל. וראה ע"פ ש"מ"ט ספ"ח.

בתנא שם שנהפכים לזכויות — "הואיל ועל ידי זה בא לאהבה רבה זו". וראה בארוכה לקו"ש ח"י ע' 183 ואילך. — אבל לאחר כל הביאורים, זה שמעשה העון ייהפך לזכות ה"ז לא כפי גדרי התורה, והוא רק מפני (מענה) הקב"ה "עשה תשובה כו", כדלקמן בפנים.

(22) יל"ש תהלים מזמור כה (רמז תשב).

בה פועל „כפרה“ ומחילת העון, שנמחל לו לגמרי מה שעבר על מצות המלך כשעשה תשובה שלימה²⁸ ואין מזכירין לו דבר וחצי דבר ביום הדין לענשו ע"ז ח"י בעוה"ב²⁹ ונפטר לגמרי מן הדין בעוה"ב²⁹.

כלומר: מחיקת ועקירת העון לגמרי (עד שלא ישאר ממנו רושם כלל) היה רק ע"י תשובה מאהבה³⁰, ולכן יש מקום מצד שורת הדין לומר, שכל זמן שלא הגיע למצב זה, לא נמחק עונו, איא שיתכפר לו עונו לגמרי³¹; וזהו החידוש שב„שוחד“ דתשובה, שכיון שקיים האדם מצות התשובה ע"פ הלכות התורה, דהיינו שגמר בלב לעזוב החטא ושלא יעשהו עוד³², עם הוידוי ובקשת מחילה³³ – נמחל עונו לגמרי.

ואעפ"כ אין נטילת „שוחד“ זו היפך ציווי התורה „ושוחד לא תקח“ – כי זה שכפרת התשובה היא בגדר „שוחד“, היינו רק לגבי בני אדם³⁴, דאין לדיין

„שאלו לתורה חוטא מה עונשו א"ל יביא אשם ויתכפר לו שאלו להקב"ה חוטא מה עונשו א"ל יעשה תשובה ויתכפר לו“, שהחידוש במענה הקב"ה „ויתכפר לו“, הוא, ש(ע"י תשובה מאהבה) „זדונות נעשות לו כזכיות“³⁵, וזה אין לו מקום ע"פ התורה (מצ"ע), ולכן, ה„תורה“ (מצד עצמה) לא יכולה לתת עצה זו, ורק הקב"ה חידש ד„יעשה תשובה ויתכפר לו“³⁶.

ולכן נקראת התשובה בשם „שוחד“, כי ע"י עשיית התשובה (מאהבה) משנה הקב"ה את (דיני) התורה – לפנים מ- שורת הדין, ועושה את הזדונות כזכיות. אבל דוחק לפרש כן כוונת המדרש, כי:

(א) „זדונות נעשות לו כזכיות“ נעשה רק ע"י תשובה נעלית ביותר, תשובה מאהבה (רבה³⁵), ובמדרש משמע דקאי בכל אופני תשובה.

(ב) החידוש ד„זדונות נעשות לו כזכיות“ אינו שייך לכפרת העון (כי לזה מספיקה מחיקת ועקירת העון) – ומ- פשוט ל' המדרש „נוטל כו' עד ששערי תשובה פתוחים עשו תשובה“ משמע, שמדובר בענין זה שבתשובה – המביא כפרת החטא.

ג. ולכן נ"ל להיפך, שה„שוחד“ שב- תשובה הוא בזה שאין צורך ב„תשובה מעולה“³⁶ בשלימותה בשביל כפרה גמור- רה על החטא, אלא כל מעשה של תשו-

(23) עיין אוה"ת יוה"כ פ"ע איתקנו ואילך.

(24) אלא שזה גופא מתגלה ע"י התורה, כי כל הענינים נקבעים אך ורק ע"פ התורה, כמשנת במ"א.

(25) כ"ה בתיא שם. – כי סתם תשובה מאהבה רק עוקר העון מתחלתו, משא"כ ע"י תשובה מאהבה רבה – נעשו כזכיות. וראה הנסמן לקמן הערה 30.
(26) ל' הרמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"א. ע"ש.

(27) ל' אדה"י בתיא אגרת התשובה רפ"ב.

(28) ואין כוונת אדה"י ב„תשובה שלימה“ כאן לתשובה מאהבה או „תשובה מעולה“ (שברמב"ם כנ"ל), אלא קיום מצות תשובה בשלימותה, עם וידוי ובקשת מחילה (ראה לקמן הערה 33) ולא רק „עזיבת החטא בלבד“ (כבאגה"ת שם פ"א), כמשנת ב- מק"א.

(29) דיוק הל' „בעוה"ב“ – ראה לקמן הערה 35.

(30) ראה יומא שם, סע"א וברש"י שם. – פרטי הדרגות בתשובה ואופני ביטול ותיקון החטא (ע"ד ההלכה) ראה צפ"ע על הרמב"ם הל' תשובה פ"ב ה"ב. לקו"ש ח"י ע' 185 ואילך. ובכ"מ.

(31) ראה תניא ספכ"ד (בהגהה) שהעונש תלוי בגודל הפגם.

(32) רמב"ם שם ה"ב. אגה"ת פ"א (צא, רע"א).

(33) רמב"ם שם (ושם רפ"א) – שרק אז מקיימים מצות התשובה מה"ת בשלימותה (ראה אגה"ת פ"א. וראה לעיל הערה 28).

(34) ראה גם דרך חיים לאבות שם, „שנק' ה-

דינו של אדם. . . צדקה צעקה שינוי השם שינוי מעשה. . . וי"א אף שינוי מקום". ולכאורה אין בזה מקור למש"כ ברמב"ם — "ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו"³⁹.

(ב) מהו, "ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה", דאם לא שינה כל מעשיו לטובה (ועדיין יש לו מעשים לא טובים) — לא נגמרה תשובתו [וברמב"ם כאן מדבר אודות הנהגות ו"דרכי התשובה" של "השב" (מכבר)]⁴⁰?

ולכן נראה, שמקורו דהרמב"ם הוא (גם) בבראשית רבה⁴¹, וז"ל: "שלשה דברים מבטלים גזירות רעות. . . תפלה וצדקה ותשובה. . . ר' הונא. . . אמר אף שינוי שם ומעשה טוב. . . וי"א אף שינוי מקום". הרי שנתפרטו כאן שני דברים (א) תשובה, (ב) "ומעשה טוב".

וזוהי גם כוונת הרמב"ם, שמקודם מונה "מתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו", שזהו"ע התשובה הקשורה עם חטא זה⁴², ואח"כ (לאחר העניין ד, שינוי השם) מוסיף, "ומשנה מעשיו כולן לטובה כו"

אלא מה שענינו רואות⁴³, וכיון שאין כאן "תשובה מעולה" בשלימות, לכן הוי הכפרה "שוחד" (וזוהי כוונת הכתוב "ושוחד מחיק רשעים יקח"): אבל מצד הקב"ה, שרואה ללבב, ומכיר אמיתות הענין שבכל עשיית תשובה (ע"פ תורה) ישנו שינוי גברא (כדלקמן באורד), הרי בכוחה של תשובה לפעול שיומחל לו העון לגמרי (ולכן לאמיתתו אין זה בגדר שוחד).

ד. ויש להקדים דברי הרמב"ם ב"הלכות תשובה"⁴⁴, וז"ל: מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם כו' ועושה צדקה כו' ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותו המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניי ושפל רוח.

והנה (א) במפרשים⁴⁵ ציינו שמקור הדברים שנמנו ברמב"ם כאן הוא במס' ר"ה⁴⁶ — "ארבעה דברים מקרעים גזר

תשובה ומע"ט שוחד מפני שהוא שוחד בערר ב"ד שלמטה שאם עבר עבירה. . . אין ב"ד של מטה משנים הדין".

אלא ששם הביאור הוא בנוגע לדין האדם (שאין ב"ד שלמטה משנים הדין גם אם עשה תשובה שלימה באמת ובפועל); וכאן בפנים מבואר — בנוגע לתשובה עצמה, שגם אם לא עשה תשובה (בפועל) מעולה בשלימות, מ"מ, מכיון שקיים מצות תשובה ע"פ תורה, מתכפר עונו לגמרי (וכדלקמן סעיף ז).

(35) ב"ב קלא, רע"א (וש"נ). וכידוע מ"ש בתשובת הנו"ב (אריז' מהד"ק סל"ה). — ומודגש גם באגה"ת שם גופא, שנפטר (רק) מן הדין בעוה"ב, היינו מעונש ב"ד של מעלה אבל לא מדין ב"ד של מטה.

(36) פ"ב ה"ד.

(37) כס"מ, לח"מ ועוד.

(38) טז, ב.

(39) ברש"י ר"ה שם פ"י, "שינוי מעשה — שב מרעתו". אבל הרמב"ם מפרשו ש"משנה מעשיו כולן לטובה כו" (והענין ד"שב מרעתו" נכלל במ"ש לפניו "ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו").

(40) ולכן דוחק לומר שכוונת הרמב"ם היא כדברי אדה"ז באגה"ת (פ"א) שעיובת החטא צ"ל באופן שיגמור לבבו שלא יעבור עוד מצות המלך ח"ו הן במ"ע והן במל"ת, שצריך לקבל עליו קיום כל המצות — כי כאן קאי הרמב"ם ב"דרכי התשובה של ה"שב" מכבר.

(41) פמ"ד, יב. — ומתאים גם להסדר שבו נמנו הדברים ברמב"ם: צועק (תפלה), צדקה, מתרחק כו' (תשובה), משנה שמו, משנה מעשיו, וגולה ממקומו.

(42) אלא שאינו עצם מעשה התשובה (גמירה בלב שלא יעשה עוד), אלא ש"מתרחק הרבה כו", כדלקמן סעיף ה.

ו"ל נפק"מ בפועל – בנוגע לה-
דברים שהם בגדר „מעוות לא יוכל לה-
תקון“⁴⁶ מפני שתוצאת מעשה העבירה
שלו קיימת („עונו גלוי ונוכר“⁴⁷):

זה שהתשובה אינה מועלת במצב
כזה, היינו תשובה שאופנה הוא שינוי
המעשה (ע"י החרטה על המעשה) –
דכיון שהעון „גלוי ונוכר“ אין ביכולת
התשובה לשנותו, לפעול כפרה עליו;⁴⁸
אבל כאשר עושה תשובה גדולה יותר,
עד שהתשובה היא באופן של „שינוי
שם“, שאינו „אותו האיש שעשה אותן ה-
מעשים“, א"כ אין נפק"מ המצב (דתוצאת
מעשה) העוין,⁴⁹ כיון שאין מעשה זה שלו.

ובדרך זו יש ליישב שאלת המהר-
ש"א⁵⁰ בלשון הפייט⁵¹ „תשובה ותפלה
וצדקה מעבירין את רוע הגזירה“ –
„דלא זכר הפייטן אלא אלו הגו"מ⁵², ולמה
לא הזכיר „שינוי השם ושינוי מקום“⁵³?

– „מעשה טוב“ (ואח"כ „גולה ממקומו
כו" – „שינוי מקום“).

ועפ"י י"ל, דמ"ש הרמב"ם „ומשנה
מעשיו כולן לטובה“, הוא (גם) פרט
ב„שינוי שם“⁴² – ד„שינוי שם“ ענינו
(כמ"ש הרמב"ם, כנ"ל⁴³) ש„אני אחר ואיני
אותו האיש שעשה אותן המעשים“, וא"א
לומר שהוא אדם „אחר“ ולא „אותו האיש
שעשה אותן המעשים“ עד ש„משנה
מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה“.

ועוד י"ל: כדי שהאדם ייהפך לאיש
„אחר“, אינו מספיק שישנה מעשיו ה-
רעים, אלא צ"ל ניכר בכל עניניו ש„אינו
אותו האיש“, ולכן צ"ל משנה גם מעשיו
ודרכיו הטובים, שעושה אותם בתוספת
הידור וכו', „משנה מעשיו כולן לטובה
ולדרך ישרה“⁴⁴.

ה. ביאור הדברים:

בענין כפרת החטא ומחילת העונש –
יש שני אופנים:

א) מצד השינוי בהחפצא דהעון⁴⁵ –
שע"י תשובה כדבעי, נמחק ונעקר העון,
ובמילא (מתכפר ונמחל ו) בטל העונש.

ב) מצד שינוי הגברא⁴⁶ – שע"י ה-
תשובה בטלה מציאות החוטא, שנעשה
מציאות חדשה לגמרי, וכיון שהגברא
אינו „אותו האיש שעשה אותן המעשים“,
אי"א להעניש אותו עבור „אותן המעשים“.

⁴² שוה"י הוספת ר"ה, אף שינוי שם ומעשה
טוב.

⁴³ וראה ג"כ סמ"ג (מ"ע ט"ו) ור"ן, הובאו ב-
חדא"ג מהרש"א שם (וצע"ק שלא הזכיר המהרש"א
שמקורו ברמב"ם).

⁴⁴ וראה ריטב"א ר"ה שם „שאפילו מעשים
של רשות שאינם הגונים קצת הוא משנה“. וראה
חיבור התשובה להמאירי מאמר א ספ"ט.

⁴⁵ ראה ג"כ משנת בלקו"ש חכ"ז ע' 126 –
שני הענינים, כפרת העבירות (חפצא) וכפרת ה-
גברא. ע"ש.

(46) קהלת א, טו. משנה חגיגה ט, א. יבמות כב,

ב.

(47) רש"י יבמות שם ד"ה השתא. וראה גם רש"י
חגיגה (ובהגהות הב"ח) שם (וברש"י שם סע"ב ד"ה
באשת איש). תניא ספ"ו.

(48) ובלשון רש"י חגיגה שם, ב (ד"ה נטרד):
שעשה דבר שאין לו רפואה.

(49) ולהעיר משערי תשובה לאדמו"ר האמצעי
(ח"ב מב, סע"ד. ועד"ז שם ח"א נד, ד) שע"י תשובה
גדולה ביותר – „מתו פתאום . . . כל ממזרים כו"י.
ע"ש. ועד"ז מצינו בחילול השם שאין לו כפרה מ-
חיים (יומא פו, א. רמב"ם הל' תשובה ספ"א) – שע"י
תשובה גדולה ביותר אפ"ל כפרה מחיים (כמבואר
בשערי תשובה לר"י שער א' עיקר הי"ז. ש"ד (ס"ה.
שם סט"ז)). – וראה לקו"ש ח"ז ע' 200 הערה 49.

(50) בחדא"ג – ר"ה שם.

(51) „ונתנה תוקף“.

(52) וכן לא הובאו בירושלמי תענית פ"ב ה"א.
סנהדרין פ"י ה"ב. – וגם לדיעה הא' בב"ר שם,
ישנם רק ג' דברים אלו.

(53) וראה סה"מ תרצ"ט (ע' 249), שלמסקנת

וזהו גם הטעם שצ"ל גם, "שינוי מעשה" – ו"משנה מעשיו כולן לטובה" – כי רק אז לא נשאר שום רושם ממצאותו הקודמת (שניכרת במעשיו הקודמים) ו- נעשה מציאות חדשה לגמרי, ה"ה איש אחר".

ו. ע"פ כל הנ"ל יש לבאר גם הטעם שהכפרה שע"י התשובה אינה ענין "שוחד" לגריעותא (גם אם אינה "תשובה מעולה" המוחקת ועוקרת את העון לגמרי) – ובהקדם משנת "במ"א⁶¹, דזה שהתשובה הופכת את האדם למציאות חדשה, נוגע גם להלכה בפועל – שהרי ע"י התשובה נהפך האדם מרשע (הפסול לעדות וכו') לאיש כשר⁶² ("עושה מעשה עמר"⁶²), עד שע"י הרהור תשובה בלב נקרא "צדיק גמור"⁶³.

ונתבאר בזה, דהגם ששינוי זה (–) ש- האדם נהפך מרשע לצדיק) נעשה ע"י קיום "מצות התשובה מן התורה (ש) היא עזיבת החטא בלבד"⁶⁴ [ועד שמספיק גם הרהור תשובה בלב (כנ"ל) בלי וידוי כפה, וכמבואר באחרונים⁶⁵ שגם אם תשובתו אינה מועילה לו שיתכפר עונו, מ"מ נעשה צדיק גמור ע"י "עזיבת החטא בלבד"] ואילו "שינוי שם" לבטל גזר דין מן האדם כו' צ"ל באופן ש"משנה מעשיו

וע"פ הנ"ל י"ל: הדברים המבטלים גזר דין (וכן העונש על חטא⁶⁶) נחלקים לשני סוגים:

ג' הענינים ד"תשובה ותפלה וצדקה" מביאים כפרה (וביטול הגזירה) על ידי ביטול חפצא דהעון, וכלשון הרמב"ם ש"מתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו", והיינו דגם לאחר שגמר בלבו שלא יעשה עוד, ה"ה מוסיף להתרחק "הרבה מן הדבר שחטא בו", וככל שמוסיף בזה – תשובתו מעולה יותר ומבטלת יותר את רושם העון,

[אלא שזה בלבד אינו מספיק, וכדי לבטל את העונש לגמרי צריכים גם תפלה⁶⁶ וצדקה וי"ל שזהו ע"ד שבזמן שביהמ"ק הי' קיים היו צריכים גם קרבן לכפרה, שהוא כמו "פרקליט שנכנס⁶⁷ אל המלך לרצותו];

משא"כ "שינוי השם" הו"ע אחר ל- גמרי: שהבעל תשובה נעשה מציאות חדשה לגמרי ועד שנעשה כאיש אחר⁶⁸, ובמילא אין כאן את מי להעניש, כנ"ל⁶⁹.

המהרש"א, הטעם שלא הזכירם הפייט הוא מפני שהם "בכלל התשובה שהוא שינוי מעשה". ע"ש.

(54) ראה חדא"ג וסה"מ תרצ"ט שם.

(55) ובזח"ג קיא, ב: שם (רע"מ) ריו, ב – שהביא רק שינוי מקום שינוי השם ושינוי מעשה – מדבר בסוג הב'.

(56) ראה שערי תשובה לרבינו יונה פ"א העיקר הטי". וראה לקמן סעיף ח.

(57) זבחים ז, ב וברש"י שם.

(58) וכן "שינוי מקום", כדברי הרמב"ם, וגולה ממקומו... שגורמת לו להכנס ולהיות עניו ושפל רוח" (וראה גם ר"ן, הובא במהרש"א ר"ה שם) – שילל שזה נוגע לביטול מציאותו הקודמת.

(59) וי"ל דהלשון "מעבירין את דוע הגזירה" מתאים רק בדברים המבטלים את העון, אבל כש- האדם נעשה איש אחר יש כאן לא רק העברת רוע הגזירה אלא פעולה גדולה יותר.

(60) ראה "אגרת התשובה עם מ"מ וליקוט כו".

(קה"ת, תשמ"ו) ע' סט ואילך. שם ע' קט ואילך.

לקו"ש ביאורים בלקוטי לוי"צ על אגה"ת ע' 116. ועוד.

(61) ראה אגה"ת פ"א (צא, רע"א). וש"נ.

(62) יבמות כב, ב (וברש"י שם ד"ה השתא). ועוד.

(63) קידושין מט, ב (וכהגירסא באור זרוע סי'

קיב).

(64) ל' אדה"ז באגה"ת שם.

(65) מג"ח מצוה שסד. ע"ש. וראה בארוכה לקו"ש ח"ז ס"ע 197 ואילך.

מעולה, ומכ"ש לא באופן של „משנה מעשיו כולן לטובה“, אינו מספיק ש' יומחל לו עונו לגמרי – הן מצד החפצא דהעון, שעדיין נשאר רישומו (ולא נעקר לגמרי מכל וכל), והן מצד הגברא, שלא נשתנתה מציאותו (בגלוי) עד שאפשר לומר שאינו „אותו האיש שעשה אותו המעשים“ – ולכן הוי מחילת העון „שוחד“ (לגבי בני אדם):

אבל לאמיתו של דבר (וכלפי הקב"ה) אינו „שוחד“ – כי כיון שע"י „עזיבת החטא“ נעשית נקודת ההתחדשות, שב- נקודה זו נכלל הכל [כמו נקודת ולד חדש, שבה כלולים כל פרטי האיברים כו'] – הרי מובן, ש„בכח“ עכ"פ) הוא מציאות חדשה.

ולכן, אע"פ שבנוגע להחפצא דהעון, א"א למחול לו עונו לגמרי עד שיעשה תשובה גדולה כ"כ שתעקור עונו מתחית לתו" – הרי מצד ה„שינוי גברא“ הנפעל ע"י תשובה, כיון שנקודת ההתחדשות בהגברא כבר נעשית ע"י עשיית התשובה, הרי (כלפי שמיא גליא ש)הוא מציאות חדשה לגמריה (ואינו אלא מחוסר זמן עד שהנקודה תתפשט בכל עניני האדם), ולכן „נמחל לו לגמרי מה ש' עבר על מצות המלך כו' ונפטר לגמרי

כולן לטובה כו'“ (כנ"ל) – מ"מ, גם זה „מציאות חדשה“ היא, ואדרבה – נקודת (ויסוד) השינוי נעשית ע"י קיום מצות התשובה, „עזיבת החטא בלבד“, וכל פרטי עניני התשובה הבאים אח"כ, ענינם רק לפעול שנקודת ה„שינוי“ תתפשט בכל עניני האדם, עד ש„משנה מעשיו כולן לטובה“.

[וכמו ולד חדש בפשטות, שהתחדשות מציאותו נעשית ברגע אחד, ואינו אלא נקודה אחת; ואח"כ מתפשטת ומצטיירת נקודה זו – בתחלה בציר הכללי (זכר או נקבה) במשך ארבעים יום⁶⁶, ואח"כ בציר הפרטי בכל אבריו וגידיו (עד לשערות וצפרניים) – במשך ט' חדשים,

וכן הוא בענין התשובה, שנקודת ה- „מציאות החדשה“ שע"י תשובה היא ע"י „עזיבת החטא בלבד“. . שגמור בלבו בלב שלם לבל ישוב עוד לכסלה⁶⁷ – ולכן פסק ההלכה שע"י עזיבת החטא בלבד משתנה מרשע לצדיק כנ"ל:

ופרטי ענין התשובה (החל מוידוי ובקשת מחילה, עד להוספה באיכות התשובה, שתהי' „תשובה מעולה“ וכו') – ענינם, שנקודת ההתחדשות (שנעשית ע"י עצם התשובה) תתפשט ותחדור לכל פרטי מציאותו, עד ש„משנה מעשיו כולן לטובה“ – שבכל פרטי עניניו ניכר שהוא איש „אחר“].

ז. ועפ"ז מובן זה שהתשובה היא „שוחד“, ואע"פ שכתוב „לא יקח שוחד“:

שורת הדין נותנת, שמעשה התשובה ע"פ הלכה – עזיבת החטא עם וידוי ובקשת מחילה – מבלי שתהי' „תשובה

68 בסגנון אחר: הכפרה מצד ביטול חפצא ד-

העון – שזהו ענין שבמעשה – א"א לה לבוא עד שנעקר ונמחק בפועל ובעש"י: משא"כ הכפרה מצד שינוי הגברא, היינו מה שמתגלה רצונו האמיתי ש'רוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן ה- עבירות“ (רמב"ם הל' גירושין ספ"ב) וכיון שרצון זה ישנו אצלו במציאות, וכבר נתגלה אצלו, הרי נכלל בזה „בכח“ עכ"פ) „שינוי גברא“ בשלימותו.

69 ראה ערך לקו"ש ח"ד ע' (242), שמצד

ה„בכח“ כל תשובה היא תשובה מאהבה, ולדעת רע"ק שהעתידי מכריע את ההוה, ה"ז כאלו היא עתה כן. ע"ש.

66 ראה סנהדרין קי, סע"ב: משעה שנורע.

וראה רש"י שם.

67 ברכות ס, א. או"ח ר"ס רל.

אבל לכאורה אין זה תירוץ מספיק – כי למאי נפק"מ במדרש כאן (בענין ש' תשובה היא „שוחד“) להדגיש שתשובה בלי מעשים טובים (ותפלה) אינה תשובה נכונה? הרי דבר זה מקומו בהלכות תשובה או במדרשים הבאים להסביר מהות ענין התשובה.

וע"פ הנ"ל י"ל, שזה שייך לענין ה' „שוחד“ שבתשובה. כי ע"פ משנת"ל מובן, דזה שאין בכח התשובה (בפשטות) לפעול מחילה גמורה – אף שנשתנה מרשע לצדיק – הוא משום שעדיין לא חדר שינוי זה תוך כל פרטי עניני ה' אדם;

וזהו שאומר המדרש, דכאשר תשובת האדם פועלת שהאדם יעשה גם מעשים טובים (וכן יעסוק בתפילה), באופן שנקודת התשובה שבלב התחילה לחדור לתוך מעשי האדם⁷⁵ – ה"ז „שוחד“ שמתקבל כאילו נעשה „שינוי גברא“ בשלימות (ש„משנה מעשיו כולן לטובה“) ו„נמחל לו לגמרי“.

(משיחת ט"ו באב תשמ"ב)

מן הדין בעוה"ב – כי נתבטלה מציאותו של החוטא ואין כאן מי להעניש, כנ"ל.

ח. עפ"י יש לבאר עוד דיוק בל' ה' מדרש הנ"ל (סעיף א) – „ומהו השוחד . . . תשובה ומעשים טובים“, דלכאורה „מעשים טובים“ מאי בעי הכא – הרי אדרבא, אין הקב"ה מקבל שוחד של „מעשים טובים“ (כנ"ל מהרמב"ם) כ"א רק של תשובה?

[ולהוסיף, שבמדרש שוחר טובי' ה' גירסא „תשובה ומעשים טובים ותפלה“ (או „תשובה ותפלה וצדקה"י), ומסיים „עד ששערי תפלה פתוחים עשו תפלה"י ותשובה"י].

במדרש שמואל⁷⁶ פ' ד, מה שהזכיר מעשים טובים עם התשובה הכוונה ל' השמיענו כי אחר התשובה לא יה' חוזר ושונה בעבירה . . . וא"ל הרי זה טובל ושרץ בידו . . . ואף לגירסת שוחר טוב אין כוונת מ"ש תפלה על מצות התפלה . . . אלא הכוונה על ענין התפלה והתשובה . . . התשובה האמתית הוא"י שיתפלל אל אלקיו כו' וישאל מאתו ית' מחילה וסליחה וכפרה כו"י.

(70) נסמן בהערה 12.

(71) מדרש תהלים – הוצאת באבער.

(72) בהוצאת באבער ליתא כאן „תפלה“.

(73) הנ"ל סעיף ב.

(74) ראה גם שערי תשובה שבהערה 56.

(75) וי"ל שזהו הטעם שתשובה אינה מכפרת

בלי וידוי ובקשת מחילה (רמב"ם הל' תשובה פ"א

ה"א. וראה השקו"ט במנח"ם שבהערה 65) – כי ע"י

הוידוי, באה התשובה (שבלב) בדיבור, דעקימת

שפתי הוי מעשה.

עקב ג

רנב"י דילפינן לי' מ' עבדו גו' ביראה"ה, אלא שהירושלמי ס"ל דאפשר ללמוד הדין משני הכתובים.

ויתירה מזו מצינו בילקוט שמעוני, שעל הפסוקי "השתחוו לה' בהדרת קודש" מביא רק הלימוד דריב"ליו, אף

א. תנן במס' ברכות, "אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש", ובגמ' שם: "מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קראי והיא מרת נפש, ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא, אלא א"ר יוסי ב"ר חנינא מהכא ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך, ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשי' ברחמי טובא, אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא השתחוו לה' בהדרת קודש, אל תקרי בהדרת אלא בחדרת, ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשי' (מקשט עצמו בבגדיו. רש"י) והדר מצלי, אלא א"ר נחמן בר יצחק מהכא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה".

והנה בירושלמי שם איתא, "ריב"ל אמר השתחוו לה' בהדרת קודש בחדרת קודש, ר' יוסי בן חנינא אמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה", והיינו שהירו- שלמי לא ס"ל כהבבלי שנדחה הלימוד מ,השתחוו גו' בהדרת קודש" (ואשר ה- מסקנא – וכ"ה בפוסקים) – היא (כדעת

(10) מזמור צו שם (רמז תתנב). – והוא דלא כמסקנת התוס' (ברכות שם. וכ"כ בפי' מהר"ש סיריליא לירושלמי שם) שפירושו שהכוונה למזמור כט (וראה גם ילקוט המכירי לתהלים מזמור כט). ו' י"ל שטעמו דהיל"ש, כי הכתוב במזמור כט פירשוהו חז"ל (מגילה יו, ב – שהביאו התוס') דקאי על ברכה שלישיית, ו"כבוד ראש" צ"ל לפני כל התפלה.

[ותמיתה התוס' דהו"ל להביא ראי' מהמשך הכתוב, "חילו מלפניו... כל הארץ" – יתרץ, דזה קאי על "כל הארץ" ולא יראה המתפלל. וראה חדא"ג מהרש"א ואהבת איתן לעי' ברכות שם].

(11) ואף שביל"ש ש"א שם (רמז עח) הובאה כל סוגיית הבבלי, וביל"ש תהלים עה"פ עבדו (רמז תרכג) מובא רק הלימוד מעבדו גו' – הרי כיון שב- מזמור צו שם הביא רק דעת ריב"ל, באופן שכשאדם לומד חלק זה דהיל"ש "יודע" רק מדיעה זו (ובפרט שהיל"ש מביאו בלשון סתמית "שנו רבותינו"), מסתבר לומר, שלדעת היל"ש יש מקום להכריע

(1) רפ"ה.

(2) ל, ב.

(3) ש"א, י.

(4) תהלים ה, ח.

(5) תהלים כט, ב. שם צו, ט. דה"א טז, כט. –

וראה הערה 10.

(6) תהלים ג, יא.

(7) פ"ה ה"א.

(8) ראה לקמן הערה 63.

(9) רי"ף ורא"ש ברכות שם (וכ"ה בפיהמ"ש

להרמב"ם שם). שריע אדה"ו או"ח סצ"ג ס"ב.

והעיר מאנה"ת פ"י (צט, ב) "כובד ראש כו'

לעורר רחמים כו' וכדיליף התם בגמ' מקרא דכתיב והיא מרת נפשו".

(*) ולהעיר, שבגליון הש"ס לברכות (כח, ב) הביא גירסא שזוהי דעת ריב"ל.

(**) אבל צ"ע, שהרי דרשה זו (על מזמור כט) הובאה ביל"ש (גם) במזמור צו שם לפני! ולכאורה עפ"ז גם בדרשה שלאח"ז על "השתחוו גו" הכוונה לכתוב דמזמור כט, אבל איכ"א אינו מובן מה בעי הכא (במזמור צו) כל דרשות אלו. ועצ"ע.

(***) כן הוא בתוס' לפנינו. והוא כל' הכתוב דה"א (שם, ז). אבל צ"ע אג"י יש מקום לומר שלזה כוונת התוס' (ובפרט ששם, חז"ל גו" הוא בפסוק כפ"ע). ואולי הוא ט"ס וצ"ל "מפניו" כבחהלים צו שם (וכ"ה בחדא"ג שם).